

Ба 107009

МІНСКАЯ БІБЛІОТЭКА

№ 61

МІХАСЬ ЧАРОТ

ВЫБРАНЫЯ
АПАВЯДАНЬНІ

ДЗЯРЖАЎНАЕ ВYДАВЕЦТВА БЕЛАРУСІ
МЕНСК — 1926

Ба 107009

№ 61 СЯЛЯНСКАЯ БІБЛІОТЭКА № 61

МІХАСЬ ЧАРОТ

ВЫБРАНЫЯ
АПАВЯДАНЬНІ

ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА БЕЛАРУСІ
М Е Н С К—1926

Дзяржаўная
Бібліятэка
БССР
г. Мінск

Бел. аддзел
1994 г.

Б 107009

2 4274 60

В. П. ДЗІРЖ. ДРУК. ЗАКАЗ № 324. У ЛІКУ 3.000 ЭКЗ.

ДЗІРЖ. ДРУК.

В. П. ДЗІРЖ.

ІННА ДВАРНІ

БДВ № 66

Галоўлітбел № 16544

1-я Дзірж. друк. Заказ № 324. У ліку 3.000 экз.

12.04.2009

ПАСЬЛЯ БУРЫ...

Сказ старога дзядулі

Схлупіліся хмары ў паветры...

Стала душна...

Вось-вось, думаем, пачнецца бура...

Гэтак і сталася...

За тры дні да адступу палякаў амаль уся наша вёска са ўсёю жывёлаю перабралася ў лес, на палянку балота, і там дажывала апошнія дні польскага панавання...

У вёсцы засталіся толькі старыя ды малыя дзеці, якія раз-по-раз насілі весткі, а таксама і яду тым, хто пахэваўся...

Па вуліцы гайсалі на конях польскія афіцэры... Жаўнеры шарылі па хлявох і хатах, лавілі курэй, малых парасят, тут жа на дварэ альбо на вуліцы раскладалі вогнішчы і варылі нарабованую жывёлу...

Раптам перапалох...

На дарозе каля суседняй вёскі, вёрст за пяць, афіцэр убачыў цэлую грамаду людзей, якія, нясучыся на конях, паднялі чорную хмару пылу...

— Бальшавікі! Бальшавікі!—закрычаў ён нечалавечым голасам, і ўсе жаўнеры, як адзін, хапіліся за стрэльбы...

Пачалася страляніна... Жаўнеры стралялі, хто куды папала, ня ведаючы дзе і з якога боку падыходзяць бальшавікі...

Гэта нас толькі радавала. Стралянінаю нас не напужаеш... Праз нашу вёску ня раз ужо за часы гэтай калатніны ляталі кулі ды бомбы...

А, вось, што ідуць нашы—гэта зусім добра... Я ўскочыў у сваю хату...

— Баба! а, баба!—загукаў я на жонку,—пячы бліны... госьці йдуць...

— Ці-ж можа быць?! А, божа літасьцівы, дай-жа ім сілы і адвагі, каб хутчэй гэтую погань пагналі ад нас!..

Але хутка ўсё заціхла, і пранесьліся чуткі, што гэта не бальшавікі былі, а хлопцы на начлег ехалі, ці з коньмі ў лес ад паноў уцякалі...

А назаўтра а гадзіне дзiesiąтай раніцы і сапраўды пачалі паны даваць лата-ты, бо бальшавікі наступалі з усіх бакоў... А тут яшчэ нашы хлопцы нямаведама скуль падаставалі стрэльбы і давай жарыць паном: хто з лесу, хто з жыта, а хто і ў адкрытую...

Наўкола, як можна было акінуць вокам, відаць быў толькі дым ды агонь...

Гэта гарэлі вёскі і масты, падпаленыя панамі, каб, напэўна, затрымаць наступ Чырвонай арміі.

Пазіраем мы з-за вуглоў на вуліцу, ажно,—на табе ліха!.. У польскай вопратцы бягуць па вуліцы нашыя хлопцы... Мы ўсе ў голас...

— Ды што вы, пашалелі,—гукаем ім,—прадаліся... На свайго брата пашлі...

— Ня бойцеся,—крычаць яны, рагочучы,—гэта мы паном даём па пятах...

— Гэта паўстанцы,—чуліся галасы...

Мы сьмялей пачалі вылязаць адусюль. Страляніна, гоман і грукатня пачалі аддаляцца...

Прашло поўгадзіны поўнага зацішша...

— Урр-ра!—пранесьліся ў канцы вёскі галасы...

Мы ўсе на вуліцу...

— Нашы! нашы!..

Загарэлыя, запыленыя, але бадзёрыя і вясёлыя, як адзін, праходзілі чырвонаармейцы...

Апошняя пачалі мы выносіць, каб падмацаваць сілы нашых збавіцеляў... Выносім сала, хлеб, страву... Не бяруць чырвонаармейцы...

— Нам забаронена дарма браць—плаціць павінны...

Мы проста прасілі іх, каб яны хоць трохі пажывіліся чым-колечы.

— Зусім інакшымі сталі,—кажу я сваёй бабе, якая напярэда міску бліноў і вышла частаваць гасьцей,—памятаеш, апошні раз, як былі перад польскім панаваньнем і сілком калі-ні-калі бралі... А цяпер...

Было ўжо паўдня.

Цэлы абоз нашых уцекачоў цягнуўся ў вёску з лесу... Гналі кароў, авец, свіней...

Вечарам чырвонаармейцы склікалі мітынг...

А наш бацюшка, у якога польскія жаўнеры пазабіралі ўсё добра,—курэй, індыкоў, хлеб, сала,—гэтак быў рад прыходу чырвоных, што даў знаць сялянам збірацца на «благодарсьцьвенны малебен» аб збаўленьні вёскі ад паноў-рабаўнікоў...

— Чулі мы яго казаньні,—гутарылі сяляне,—няхай адзін памоліцца, а мы лепш на мітынг... Там шмат навін пачуем...

І толькі позьняя ноч улажыла ўсіх спаць...

Адно вартаўнікі хадзілі па вуліцы ды бесьперастаньня трашчалі трашчоткамі... Па канцох-жа вёскі стаялі каравульняы чырвонаармейцы,

* * *

Вось і жывём мы цяпер пановаму ды павольнаму.

Успомніш мінулае—проста ня верыцца. Нібы то сон, а ня праўда была. Хто толькі не павандраваў па нашай зямліцы, хто крыві не пасмактаў нашай...

Чаго ня прышлося перанесьці і маёй старой сьпіне...

Закрыеш вочы ды зірнеш у мінулае, перанясецца на некалькі гадоў назад... Уся жыцьцёвая бура, як на далоні...

І што першым заўсёды кідаецца ў вочы—гэта шапка з чырвонаю зьвяздою... Каб ня гэта шапка, здаецца, так-бы і віселі вечныя хмары над нашымі загонамі, так-бы і жылі мы ў духаце, якая ня сёньня, дык заўтра атруціла-б усё паветра...

Часам і цяжка бывае... Няма таго, няма сяго. Але чуеш сябе гэтак вольна і бадзёра, што каб пад маё старое цела ды хто падставіў новыя здаровыя ногі, сам-бы ўзяў стрэльбу, адзеў-бы шапку з чырвонаю зьвяздою, ды туды, на захад, дзе гэтак густа сабраліся хмары... Хочацца, каб там гэта бура пранеслася...

Мне думаецца, што хутка і там зьявіцца гэта чароўная шапка з чырвонаю зьвяз-

дою. Нешта хмурна заўсёды ў тым баку, куды кожны дзень сонца заплывае...

Мне, вось, часам здаецца, калі я думкамі аблятаю ўвесь сьвет, што нават сонца, вось гэта самае, што ў нас гарыць і сьвеціць, як толькі туды, на тыя абшары спаўзае, зараз-жа перастае блішчаць... Ня можа яно там сеяць свае залатыя праменьні...

А бяз сонечнага цяпла і сьвету няма жыцця...

* * *

Яго старыя прышчураныя вочы з-пад сівых густых броваў пазіралі ўдаль, на захад... Здавалася, што ён хоча рынуцца туды, адзеўшы на сваю белую галаву шапку з чырвонаю зьвяздою...

Успаміны буры, здавалася, маладзілі яго на шмат гадоў і ўздымалі ў ім дух нейкага несьвядомага протэсту...

На твары гэтага старэнькага дзеда зьявілася ніколі нябачаная мной усьмешка...

— Крыльляў! Крыльляў яму!—хацелася мне закрычаць моцным голасам...

Я быў нібы зачарованы і ня мог свайго погляду адарваць ад гэтага старога целам, але маладога духам героя-дзядулі.

К І Р М А Ш

У мінулыя гады дзень «святотога Макавея» вёска Ліпнёўка сьвяткавала вельмі шчыра і ўрачыста.

Гэта быў кірмашовы дзень.

З усходам сонца ліпнёўцы былі на нагах. Чыста прыбраныя бабы і мужыкі хадзілі адны да другіх частавацца.

Моладзь-жа, хлопцы й дзяўчаты, ішлі за пяць вёрст у царкву на абедню, а пасля абедні бралі абразы, крыж, протэсы і неслі ў сваю вёску.

Бацюшка з дзякам прыяжджаў крыху пазьней, і пачыналася хаджэньне з вобразам па вёсцы.

— «Сьвяты ўгодніча, Макавею, малі бога а нас»,—цягнуў хрыплым, але досыць гучным голасам айцец Парфіры. Дзячок тэнарком спрытна паўтараў...

— «Слава айцу і сыну і сьвятому духу»,—яшчэ гучней гукаў бацюшка.

— «І ныне і прысна і ва веці вякоў»,—падхватваў дзяк і цягнуў так доўга, каб можна было дайсьці да суседняга двара:

І гэтак з двара ў двор, ад аднэй хаты да другой ішла процэсія, а за ёю вялікая грамада людзей, амаль усе ліпнёўцы ды яшчэ прыехаўшыя на кірмаш з суседніх вёсак.

Бацюшка, узышоўшы на двор, адчытваў спачатку малітвы, палажыўшы эвангельле на дзяжы, засланай чыстым абрусом, і пакрыўшы эпітрахільлю галовы гаспадара і гаспадыні, пасьяля йшоў пасьвянцаць сьвятою вадой хату, хлявы і іншыя будынкі.

У гэты час стараста забіраў са стала, які таксама павінен стаяць на дварэ, булку хлеба, рэшата альбо шаснастку жыта ці ячменю, кусок сала, некалькі яец і нёс на вазы, якія ехалі ўсьлед за вобразам.

Дзяк-жа, як толькі канчалася цэрэмонія, хутчэй за ўсіх хватаў са стала дзесятку альбо грыўню, каб яна не папала каму іншаму ў кішэню, ведаючы, што грошы кладуцца спэцыяльна для яго.

Як канчалі абыходзіць усе хаты, у канцы вёскі прыладжвалі высока на жэрдыках вобраз «божай мацеры» і прыганялі ўсю жывёліну з поля. Поп-жа стаяў з боку і крапідлам крапіў, шэпчучы сабе пад нос нейкія малітвы...

Гэтым канчалася адна частка кірмашу.

Другая частка—гэта было пагалоўнае п'янства, бойка, гульні і інш.

Бацюшка, звычайна «папрацаваўшы» цяжка, заходзіў ці да старасты ці па чарзе да аднаго з багацейшых сялян вёскі і там гэтак напіваўся, што яго клалі з мяшкамі жыта і везьлі да хаты, а там на руках здымалі і аддавалі «матушцы», якая даўно прырыхтавалася спаткаць яго не цвёрдай разейшым.

Бывала, пападалі добрыя праважатыя бацюшку, то яны, напіўшы, як сьлед, царкоўнага старасту, які павінен быў сачыць за ўсім сабраным скарбам, не праміналі некалькі мяшкоў скінуць па дарозе ў авёс, а назад едучы забраць іх ды прапіць.

А дзяк, то той гэтак напіваўся, што заставаўся заўсёды начаваць дзе-небудзь у садку альбо ў агародзе, і яму вобчаства назаўтра давала фурманку...

Ліпнёўцы-ж гэтак напіваліся к вечару, што кірмаш заўсёды канчаўся бойкаю, а чаго добрага, і пажарам...

— Ліпнякі гуляюць,—казалі суседнія вёскі, калі раптам уночы Ліпнёўка асьвечвалася чырвонымі языкамі агню...

А назаўтра часамі «ліпнякі» патыліцу чухалі ды гутарылі адзін да другога:

— Кажуць, калі на Макавея дождж ідзе, то пажару ня будзе, а тут, на табе, дождж прашоў і на таго-ж самага Макавея, бадай на яго ліха, гэткае няшчасце...

— А ўсё гарэлка нарабіла!..

— Так, яна,—паўтаралі, як адзін, сяляне і пазіралі на абгарэлае бяровеньне спаленых будынкаў...

Гэтак было даўней...

Але пачалася вайна, пасья рэволюцыя, зноў пашлі войны ня з тым, дык з тым, і Ліпнёўка забылася пра кірмашы. Моладзь на вайне, старыя заняты працаю, а галоўнае—няма гарэлкі—усё неяк не выпадала зрабіць кірмашу...

— Хіба жыцьцё крыху наладзіцца,—гаманілі ліпнёўцы,—тады закірмашуем...

Дык вось ня гэтак даўно нашы ліпнякі і закірмашавалі...

* * *

За некалькі дзён да Макавея старыя ліпнёўцы пачалі рыхтавацца да кірмашу.

То сям, то там пачалі паказвацца дымкі на імшарыні. Гэта працавалі самага-начныя заводы.

— Ну, што за кірмаш без самагону? Няма гарэлкі пры Савецкай уладзе, то трэба хоць свайго... самагону «выціснуць».

Ну й пачалі «ціснуць»...

А раптам міліцыя ў лясок ды гэтак націснула, што шмат хто адчураўся і бражкі, і пасуды ды задаў ла-та-ты, куды вочы глядзяць.

— Нічога,—смяяліся мужчыны пасля гэткай навальніцы,—ня ўсё забралі, для кірмашу і нам пакінулі...

Назаўтра і Макавей.

— Як-жа з папом будзе,—гаварыў стары Ахрэм у грамадзе мужчын, якія сабраліся каля варот сельсавету.

— Вы ўжо самі, мужчыны, вырашайце гэту справу,—падхапіў старшыня сельсавету,—я чалавек савецкі, мне ня можна гэтымі «святэтымі» справамі займацца. Бачыце, цяпер і царква і папы зусім ня то, што раней...

— Але, гэтак,—загаманіў малады хлапец у чырвонаармейскай шапцы з «пікаю»,—папы нашай улады не памінаюць, затое мы іх памінаем...

— Ды якім яшчэ добрым словам,—рагатаў другі хлапец, узабраўшыся на вароты...

Мужчыны пераглянуліся.

— Бадай што і без папа і на гэты раз абыйдзеца... Ці-ж знойдзеш тую моладзь, якая даўней за вобразам хадзіла,—

бубніў пад нос Рыгор Вушыла,—наша моладзь хутчэй на «шпяктаклі» нейкія рынецца, чым у царкву за протэсамі...

Маладыя хлопцы й дзяўчаты ажно лопалі з рогату.

— Што, хочаце папа прывезьці паказаць,—гукалі яны,—ды яно не пашкодзіла-б глянуць на яго... даўно бачылі...

— Касіць, хлопцы, касіць, а не кірмашы спраўляць,—казаў Мікіта Рыла,—на пагодзе стала, трэба пасьпяшацца...

Пачало ўжо цямнець. Дзе-ні-дзе ў вокнах блішчэлі агні... Усе пачалі расхадзіцца...

— Шкада,—казаў уздыхаючы Габрусь Канцавенька, які быў у добрых адносінах з папам,—а я, як на ліха, будучы ў нядзелю ў царкве, казаў бацюшку, што будзем спраўляць кірмаш і нават гаманіў аб тым, каб як-небудзь вобраз панасіць па вёсцы... Шкада, шкада...

— Ты вась лепей пайдзі заўтра панасі сена сваё з балота, а ня вобраз,—адпаліў пятнаццацігадовы хлапчук-комсомолец,—а то пагніе ў балоце, дык зімою каровы падохнуць з голаду...

— Сам ты здохнеш хутчэй,—агрызнуўся злосна Габрусь,—прэч, несьвянцоная костка, злы дух, паганы... Трэба пры-

везьці папа ды вас, чарцей, пасьвянціць, каб нячыстую сілу з вас павыганяць...

Хлапчук адбегся на некалькі крокаў, паўглядаўся на Габруся, пакуль той чытаў «літаню», а пасья гукнуў на ўсю вуліцу:

— Сьвянці ты свой нос, каб даўжэйшы рос!.. Папоў парабак! Вазіў папу дровы, ага!..

Мужчыны, якія ішлі з Габрусём, моцна зарагаталі... Адзін з іх сказаў Габрусю:

— Ня лезь за жуком, а то замараешся.

* * *

Вось і кірмашовы дзень.

Уся моладзь працуе ў полі, на сенажаці... А старыя й самі ня ведаюць, што рабіць... Брацца за працу, ці не?

Да паўдня бадай усе сьвяткавалі. Пасья палавіна старых усьлед за моладзьдзю папхнулася ў поле. Засталіся кірмашаваць самыя набожныя, ды яшчэ той застаўся, хто пасьпеў «выціснуць» ды захаваць самагону.

Дзень удаўся пагодлівы. На небе ніводнай хмаркі.

Па дарозе, уздымаючы слуп пылу, коціць на кірмаш айцец Парфіры. Габрусь,

прыбраны пасьвяточнаму, спаткаў яго першы...

— Вось добра,—кажа ён, цалуючы айцу ў руку,—не забыліся аб нас...

Айцец Парфіры саскочыў з воза, абтрос запыленае паліто і капялюш і кажа да Габруся:

—Хіба Ліпнёўка пра мяне запамятала, а я то не... Ды ці можна вас запамятаць, асабліва ў кірмашовы дзень... Ох-хо-хо!.. Было калісьці жыцьцё.

Тымчасам на двор Габруся пачалі збірацца сяляне, бо вестка аб тым, што прыехаў бацюшка, стала вядома ўсёй вёсцы... Бацюшка, вітаючыся са сваімі парафіянамі, ківаў галавою і гаманіў:

— Як гэта даўней было прыемна з вобразам, протэсамі і ўсё такое, як гэта і належыць богабаязным хрысьціянам... А цяпер што...

— Я й сёньня... думаў, бацюшка, наконта вобразу,—гаманіў запінаючыся Габрусь,—але то-ж то і бяда, што... баязні перад богам ня маюць маладыя дзяцюкі і дзяўчаты... Сёньня працуюць у полі, а ўчора рагаталі, калі абазваўся, каб вобраз панасіць па вёсцы... вось якая моладзь...

— Што моладзь,—перабіў яго айцец Парфіры,—і ў многіх старых дух збунтаваны... так, так...

Пры гэтым перажагнаўся і адзеў выпалены капялюш...

У гэты час на вуліцы праходзіў настаўнік ліпнёўскай школы.

Бацюшка ня меў добрага вока на настаўніка за тое, што апошні трымаў школу ў непажаданым духу для бацюшкі. Але на гэты раз бацюшка першы зьняў капялюш і кіўнуў галавою.

Настаўнік затрымаўся і, абапёршыся аб плот, запытаў:

— Што, айцец Парфіры, на кірмаш да нас... па старой знаёмасьці?..

— Куды там... Цяпер не да кірмашу. Проста лічу за свой сьвяты абавязак наведць у гэты дзень сваіх парафіян... Ну, а як вы жывеце, як жонка, дзеткі?.. Ці вялікі сыноч?

— Дзякую, — адказаў настаўнік, — нічога, так сабе... А сыноч ужо ладны... Хутка ў комсамол запішацца...

— Так, так, — цадзіў праз зубы бацюшка, цярэбячы бараду, — калі думаць аб зямным існаваньні, то гэта нічога, але ня трэба забываць, што ніякі комсамол ня можа даць чалавеку царства нябеснага...

Настаўнік усьміхнуўся.

Бацюшка зрабіў міну незадавальненьня, разьвітаўся і пашоў у хату Габруся.

Там ужо за прыбранымі сталамі сядзела некалькі мужчын і кабет. Усе прыўсталі і прывіталіся з бацюшкам; на вуснах яго прабегла вясёлая ўхмылка, пабачыўшы на сталае пірагі, парася ды бутэлькі...

— О, часы насталі,—загаманіў бацюшка,—гэтым калісь кірмаш канчалі, а цяпер пачынаць прыходзіцца.

— Гэта найлепей,—казаў Антось Лабанок, які ўжо пасьпеў хапіць добрую чарку,—якімі-б дарогамі ні хадзілі, усё роўна пры гэтым стала ўсе сойдземся...

— Ды яно гэтак,—пацьвердзіў бацюшка,—ты, Антось, заўсёды мудрыя словы кажаш... Сакрушацца не павінны.

Пры гэтых словах бацюшка праціснуўся пазастольлю і сеў на самым покуце.

Усе пачалі займаць свае месцы, а Габрусь нёс з каморкі бутэльку чырвонай гарэлкі.

— Гэта, айцец Парфіры, крыху падфарбаваная бутэлечка, даўно вас чакала...

— Белай, то можа-б і ня піў, а чырвоную, то можна... Яна на віно царкоўнае пахожа, толькі на смак ня ведаю...

Сказаўшы гэта, бацюшка сам падставіў чарку, і Габрусь наліў яе аж з каптуром...

— Каб у бацюшкі ў засеках поўна было,—прыгаварваў Габрусь, калі бацюшка нагінаўся сербануць з чаркі, каб не праціць «жывой вадзіцы»...

— Няма каму напаўняць мае засекі, ня тыя часы,—адказаў бацюшка і гэтак лыкнуў спрытна чарку, што аж Антось Лабанок пазавідаваў...

— Вось гэта я разумею,—сказаў Антось і пачаў наліваць сабе белай.

Гэтым кірмаш і распачаўся...

Надыходзіў вечар.

На небе пачалі то там, то сям зьяўляцца хмары... У паветры была страшэнная духата—нібы-та збіралася на дождж...

Выпражаны конь айца Парфіра хадзіў па градах на Габрусёвым агародзе і «церабіў» маладую капусту.

Для таго таксама быў кірмаш. Але на гэта ніхто не зважаў увагі...

Кірмашнікі гулялі ва-ўсю. Толькі час-ад-часу з расчыненых вакон хаты несьліся па вёсцы гукі звонкага рогату альбо вясёлай песьні-дрындушкі.

— А ну, айцец Парфіры, навядзі струны леры ды зайграй нам сваім кракадзілавым голасам «святых ўгодніча Мак-ка-

ка-вей»—гукаў Антось Лабанок, падсеўшы бліжэй да бацюшкі і чокаючыся з ім чаркамі...

Габрусь, які яшчэ мацней усіх трымаўся на нагах, узяў Антося за плячо і папрасіў, каб ён супакоіўся. Але Антось і слухаць не хацеў. Ён вылез з-за стала, перашоў на другі бок, падсеў бліжэй да бацюшкі і пачаў гаманіць:

— Ты, бацюшка, тут ня бацюшка, а такі самы, як і мы ўсе: як Антось, Габрусь, Гіляры, Купрыян і, наогул, як усе, хто тут выпівае і закусвае... Мы ў царкве табе ў руку цалуем, а тут?! Жартуеш, брат... Я не пацалую табе... Праўда, ёсьць і тут дурні, якія таксама цалавалі... але я?! Антось Ла-банок?! О!? Ніколі!..

— Бурузьдзіш ты, Антось,—сказаў бацюшка, нюхаючы кавалак пірага пасья толькі што выпітай чаркі,—майго званьня ніхто нідзе не адбярэ... Я быў бацюшка, ёсьць бацюшка і буду ба-цю-шка. Званьне мне не ад людзей, а ад бога дадзена...

— Але я цябе не баюся,—сказаў Антось, зноў падстаўляючы сваю чарку, каб чокнуцца...

— Не мяне, а бо-о-га трэба баяцца,—загаманіў бацюшка, узьвёўшы вочы ўгару і ікнуўшы на словы «бога»...

Антось паўзіраўся на бацюшку, які з чаркаю самагону ў руках, нібы з чашаю «святэга прычасьця», «узвёў вочы к небу» ды выпаліў, як з бярданкі:

— Пацалуў богу ў с...

Але Габрусь, які падстаўляў смажанае парасё да бацюшкі, закрыў рукою рот Антосю.

Антось абвёў усіх вачыма і зноў сеў...

— Ня тое грэх, што ў вусны, а тое, што з вуснаў,—сказаў бацюшка, выпіўшы чарку,—ты, Антось, глупства сказаў, але я не магу на цябе абразіцца дзеля таго, што богу я магу куды хочаш пацалаваць... Бог ёсьць дух...

А на другім канцы стала ў гэты час жонка Антося схапілася грызьціся з Купрыяніхаю, якая ўвесь час сачыла за гутаркаю Антося і ўпікала, што яе муж трымае сябе вельмі брыдка і зусім не паважэ бацюшку... Антось гаркаў цераз стол на жонку, і бабская лаянка спынілася... Зноў усе пілі па чарзе і віталі сусед суседа з кірмашом...

У хаце была гарачыня. Пот цурком ліўся па тварах. Кампанія з кожнай хвілінай становілася весялей і весялей...

Самагонка сваё ўзяла. Спачатку айца Парфіра прымусілі пець ухвальныя песьні

«ўгодніку Макавею», а пасья бабы пачалі вытылінгваць гэткія прыпеўкі, што бацюшка, набраўшыся зуху, перамяніў свой рэпэртуар... Ён вылез з-за стала, стаў супроць прыгожай і дзябёлай бабы Купрыяніхі ды, прытопваючы нагамі, засьпяваў:

Ты-ж мая, ты-ж мая,
Ты-ж ня чужая,
За то цябе спадабаў,
Што ты маладая.

Купрыяніха ад радасьці, што каля яе пачаў «хадзіць пявуном» бацюшка, ажно распаўзлася...

Ты вясёлы і прыгожы,
Толькі вось кудлаты,
Як палягуць усе спаць—
Жду к сябе да хаты...

Адпела Купрыяніха да бацюшкі. Але бацюшка ня крыўдзіўся за слова кудлаты, а толькі мацней аблапіў Купрыяніху і пусьціўся ў скокі. Усьлед-жа за бацюшкам Габрусць і Гіляры таксама хапілі па кабеце і пачалі шпарка круціць мяцеліцу.

Аднавокі музыкант Савоська, які быў спэцыяльна запрошан Габрусём для кірмашу, спрытна хадзіў кручкамі па цымбалах і шырока разяўляў рот ад сьмеху, калі бацюшка прысядаў, падаткнуўшы

крысы сваёй доўгай вопраткі, альбо цалаваў зьянацку Купрыяніху...

А Купрыяніха, расчырванеўшыся, як мак, бліжэй прыціскалася да свайго танцора і прыпявала:

А я скачу-падскакую,

Ў мяне нешта пад...

Гадзіны паўтары Савоська не пераставаў сячы на цымбалах, а п'яныя кірмашнікі давалі адно другому дыхту...

Гарачыня прымусіла расчыніць вокны і дзьверы. Пад вокнамі хаты сабралася шмат малых дзяцей. Але ніхто не звярочваў увагі... Дзеці ажно качаліся ад рогату, пабачыўшы, як танцуе падгуляўшы бацюшка. А бацюшка да таго разышоўся, што калі нават перастаў іграць музыка і спыніліся ўсе скакаць, ён яшчэ ўсё вырабляў нагамі розныя выкрунтасы і, прыхіліўшыся лагадней да Купрыяніхі, сьпяваў ёй на вуха:

Прасіў, прасіў—ня выпрасіў,

Бадай табе чорт выкусіў...

Тымчасам надышоў змрок.

Дожджу ня было, але неба ўхутана было хмарамі, і ва ўсіх бакох пагрымліваў гром і мільгацела маланка.

Моладзь і частка старых, якія не захачелі кірмашаваць, вярталіся з працы...

Кожны, праходзячы каля Габрусёвай хаты, затрымоўваўся, каб падзівіцца на кірмашнікаў, якія ўжо блыталіся і на дварэ і на прыгуменьні...

— Нябось, кірмаш, відаць, ня дрэнны быў, калі нават ногі адмаўляюцца слухаць,—казалі праходзячыя сяляне...

А дзеці рагаталі і ўсім расказвалі, як з Купрыяніхаю скакаў бацюшка...

Раптам на прыгуменьні пачуліся крыкі і лаянка...

Гэта—на чым сьвет стаіць, лаяўся Купрыян на бацюшку, які гушкаў Купрыяніху на пасавым калясе ад малатарні ў маняжы за акалотам... Купрыян хацеў учарэпіцца бацюшку ў валасы, але быў да таго п'яны, што жонка як турнула рукою, то ён задраў ногі й тройчы перакуліўся... Пабачыўшы, што фізычнай сілай ня можна даць рады, Купрыян пачаў лаяцца самымі апошнімі словамі...

Невядома, чым-бы гэты «кірмаш» скончыўся, каб не разьнеслася чутка, што едзе міліцыя. Усе да таго перапалохаліся, што, як дым у паветры, нямаведама куды пахаваліся...

Толькі бацюшка бегаў каля сваёй драбінкі і прасіў, каб яму запраглі каня. Габрусць супакойваў бацюшку:

— Мала хто едзе,—казаў ён, надзяючы хамут на каня,—бацюшка няхай не па-лохаецца... А лепш было-б, каб, айцец Парфіры, паслухалі мяне ды засталіся на-чаваць. Паглядзеце, як хмары аблажылі ўсё неба, цёмна, хоць у вока стрэль, дождж можа пайсьці, а ехаць пяць вёрст...

— Не магу, не магу, Габруська! Абяцаў матушцы быць сёньня... І так, ведаеш, лішняе дазволілі... А скажы Купрыяну, што дарэмна ён да мяне чапляўся... А жонка яго... з агнём кабета, як па-твойму?

— Ды яно-ж так... Але нашто было, каб ён бачыў... Прашліся-б дзе-небудзь за гумнішча... Ды нічога, прасьпіцца, то на ўсё забудзецца.

— Хто? Купрыян?..

— Але,—адказаў Габрусь і зірнуў на бацюшку.

Бацюшка ўсьміхнуўся і сьцебануў каня пугаю...

Перад тым, як пасадзіць бацюшку на воз, Габрусь завёў яго ў варыўню і даў некалькі разоў пацягнуць з біклажачкі... Бацюшка гэтак пацягнуў, што ледзьве-ледзьве ўзбраўся на каламажку. Габрусь даў яму ў рукі лейцы і пугу, вывеў каня

за вароты і разьвітаўся, яшчэ раз гавора-чы аб тым, што лепш было-б ня ехаць.

Конь па вуліцы пашоў паціху, а ба-цяюшка зразу стаў «кляваць» носам.

Вясковыя хлапчукі-падшывальцы гра-мадою ішлі за бацяюшкам, напамінаючы яму, як ён сьпяваў і скакаў з Купрыяніхаю і як яго чуць Купрыян не адпаласаваў на прыгуменьні...

Але бацяюшку «змарыў» сон, і ён нічога ня чуў, што навокал яго дзеялася.

Адзін з хлапчукоў, той самы, якому ў мінулым годзе бацяюшкаў сын у школе расьсек спражкаю пераносіцу, захацеў чым-небудзь дапячы бацяюшку.

Ён, падбегшы бліжэй да каламажкі і ўпэўніўшыся, што бацяюшка заснуў, узяў разьляйцаў каня і прывязаў лейцы за гужы.

Усе хлапцы ішлі і рагаталі, чакаючы, што будзе, калі бацяюшка захоча павяр-нуць у які-небудзь бок...

Выехаўшы за вёску, конь прашоў не-калькі крокаў ды зразу павярнуў у авёс, які рос паўз дарогі... Каламажка заста-вілася, і бацяюшка, рэзнуўшыся носам аб біла, прагнуўся...

— Ну, каб цябе ваўкі,—шмаргаючы за лейцы, крычаў хрыплым басам бацяюшка...

Але конь і ня думаў адрывацца ад аўса, бо лейцы былі прывязаны за гужы і яго зусім ня трывожылі...

Бачыць бацюшка, што конь яго ня слухае, пралупіў вочы і пачаў сьцябаць пугаю... Конь павярнуў з аднаго боку і раз-жа перашоў на другі бок дарогі, пачаўшы ганашыць авёс...

А гэткая была цемра, што нібы з завязанымі вачыма пазіраеш наўкола. Толькі бляск маланкі час-ад-часу асьвячаў усю акругу.

Пачынаў пырскаць дожджык... Бацюшка, крыху аглуздаўшыся, ніяк ня мог уцяміць, дзе ён і што... Ён пачаў нешта мычэць сабе пад нос, клясьці каня, але ня рушыўся з месца...

Хлапцы, папрысядаўшы на мяжы ў аўсе, усё гэта бачылі і рагаталі, затыкаючы рот далоньню, каб ня выдаць сябе.

Бацюшка доўга валэндаўся, а пасьяля супакоіўся і перастаў нукаць на каня. Хлопцы думалі, што бацюшка заснуў.

— Няцікавым можа кончыцца кірмаш для бацюшкі,—гаманілі паціху паміж сабою хлапцы,—конь пад'есьць аўса, бацюшка тымчасам высьпіцца і паедзе да хаты... К таму часу можа і сонца ўзыйсьці...

— Давай лепш падойдзем да яго,— сказаў той самы хлапец, які ўстроіў штуку з лейцамі...

Некалькі сьмельчакоў падышло да каламажкі і пачалі моцна гаманіць. Бацюшка пачаў шавяліцца.

— Гэта хто тут пасе каня?—гукнуў празрыстым голасам адзін з хлапцоў.

— Гэта я,—адказаў, чуць паварачваючы язык, бацюшка.

— Хто ты?

— Ну, я... бацюшка... А вы хто такія?..

— Мы?.. хлопцы!..

— Адкуль вы, хлопцы?

— З Ліпнёўкі...

— Ага, з Ліпнёўкі... А скажэце мне, хлопцы, куды я еду?

— Нікуды вы ня едзеце, а стаіце на месцы ды каня ў чужым аўсе папасваеце...

— Цяпер няма чужога... і ўласнага няма... усім раўнапраўе пры Савецкай уладзе... вось што... Але скажэце, хлопцы, куды ўсё-ж такі я еду і... дзе я еду...

— Мы-ж кажам, што на месцы стаіце...

— Ага, на месцы,—паўтарыў бацюшка, нібы толькі праснуўшыся,—ну, а куды я паеду, калі паганю каня? Куды мой конь стаіць перадам, а куды задам, скажыце мне, хлопцы?..

— Ці-ж вы ня бачыце?

— Ня бачу, бо нешта ў ваччу цёмна...

Хлопцы зарагаталі, пашушукаліся, а далей адзін і кажа:

— Перадам стаіць да Ліпнёўкі, а задніцаю да вашага капялюша...

— Ну, то й добра, што да Ліпнёўкі. Цяпер сядайце, хлопцы, на воз і завязеце мяне ў Ліпнёўку да Габруся... Ведаеце, што на канцы жыве... бо дамоў гэтакай цемраю, пэўна-ж, не заеду...

— Добра, добра,—адказалі хлопцы і, заляйцаўшы каня, як трэба, трое з хлопцоў ускочылі на каламажку, узялі з рук у бацюшкі лейцы і пугу, пасакаталі проста па дарозе...

Бацюшку пачало трэсьці, і ён стаў прыходзіць да сябе...

— Вы закон божы вучыце ў школе?—запытаў бацюшка...

— Не,—адказалі ўсе трое ў адзін голас.

— А чаму? Ці-ж вам, сукіны дзеці, спасеньне душы не патрэбна? Га? Ці вы можа ў гэтым самым ка... камусамоле?

Хлопцы хіхікалі.

— Але, бацюшка, у «камусамоле», а там закону божаму ня вучаць...

— А чаму-ж вас там вучаць? На сабак брахаць ды бацькоў ня слухаць!.. Біць вас трэба, сукіны дзеці, што ў царкву ня ходзіце, богу ня моліцеся ды старшых не паважаеце...

Хлопцы ва ўсім супярэчылі бацюшку, а бацюшка «настаўляў іх на пуць ісьціны» і лаяўся апошнімі словамі...

— Вось і прыехалі,—сказаў адзін з хлапцоў, і ўсе трое саскочылі з каламажкі...

— Стой, хто гэта?—пачуўся голас упацёмку...

— А, гэта ты, Габрусь,—загаманіў весялей бацюшка, паварачваючы галаву да голасу...

— Не Габрусь, а Ігнась, тутэйшы міліцыянэр...

— Мі-мі-лі...,—хацеў паўтарыць бацюшка, але з пераляку язык ня мог павярнуцца...

— Гэта-ж мы злавiлі бацюшку,—гаварыў адзін хлапец да міліцыянэра,—ён каня пасьвіў у нашых аўсох...

— А, бацюшку,—цішэй загаманіў міліцыянэр,—то выбачайце, бацюшка, я зараз пашлю за старшым, а пакуль што вы зьлезьце, зайдзеце ў каравульную, а каня

я скажу ў хлеў паставіць, бо дождж пачынае ісьці...

— Ды ён сам ня зьлезе, яго зьняць трэба, бо ён «прычасьце сьвятое» ў нашага Габруся прыняў,—загукалі хлопцы ўпацёмку і пабеглі да хаты...

Бацюшку вельмі паважна папрасілі цэлую ноч супачываць у каравульным пакоі пасья напісаньня протоколу...

Гэтым «салодкім» сном у міліцыі, вядома, ня зусім скончыўся кірмаш для айца Парфіра.

Хлапчукі-ж, бягучы паўтары вярсты ад мястэчка, куды завезьлі бацюшку на начлег, увесь час рагаталі і цікавіліся, як пасья гэтага бацюшка будзе служыць абедню ў царкве... Яны дагэтуль ня верылі, што бацюшка можа гэтак напіцца і лаяцца брыдкімі словамі...

Не прашоў так сабе кірмаш і для Габруся. У гэту самую ноч у яго патрэсла глячкі ды бутэлечкі міліцыя і таксама напісала протокол...

Габрусь увесь час чухаў сябе за вухам і больш за ўсіх лаяў бацюшку...

— Казаў-жа яму начаваць у мяне... Дык не, занесла яго нячыстая сіла ў міліцыю... Ну, буду доўга памятаць гэты кірмаш... Даўся ён мне ў знакі... Хаця-б добра

ўсё скончылася... Што пазабіралі самагонку гэта дарма, але хаця-б штраф невялікі налажылі, а то загіну я зусім... Ну й пакір-машавалі!.. Няма чаго сказаць...

А ўся вёска, як у бубен біла, гаварыла пра гэты кірмаш... Купрыяніха, што шурымуры закруціла з папам, два тыдні на вуліцу не паказвалася і дала слова больш ніколі не хадзіць у царкву...

Пацешней усяго—гэта расказы хлапцоў, як яны, замест да Габруся, завезьлі бацюшку на ўласным яго кані ў міліцыю...

Чуваць было пра гэты кірмаш і ў акалічных вёсках.

— Ліпнякі зноў, кажуць, кірмаш спраўлялі,—гаварылі суседнія вёскі,—ды дрэнны, кажуць, торг быў... шмат ім каштавала гэта гулянка... А поп, кажуць, у міліцыі п'яны спрасонку імшу служыў...

А моладзь ліпнёўская ад радасьці была на сёмым небе. Хто-б не спаткаўся з Габрусём, пыталіся ў яго:

— Ну, што? Як кірмашаваў?!

Габрусь нічога не адказваў, а кідаў злосны погляд і адыходзіў...

Дома-ж штодня Габрусь лаяўся з жонкаю і, пазіраючы на вобраз сьв. Мікалая, гаманіў:

— Ах, Макавей, Макавей, нарабіў ты мне столькі клопату і няпрыемнасьці... Бадай на цябе ліха пашло, хоць ты і ўгоднік...

— Шэльма, што-ж ты лаеш сьвятога Мікалая... Прычым-жа ён тут,—перабівала яго жонка...

— Ды ўсе яны роўныя, аднаго поля ягадкі... Ня веру я ім... І Макавей і Мікалай—усе яны аднаго варты, такія самыя, як поп, што ім моліцца... А глядзі ты, заблудзіўся ў міліцыю і столькі нарабіў нам страты!.. Тое самае і Макавей і Мікалай зрабілі-б, каб маглі гэтак налізацца дарэмнай самагонкі... І ты такая самая «ўгодніца», ліханька на цябе, з карку майго ня злазіш, усё грызеш за гэты кірмаш... А ці я вінават, што гэтак здарылася... Усё «ўгоднікі сьвятыя» нарабілі... Цьфу!

Пры гэтым Габрусь запускаў слаўцо па адрасу ўсіх угоднікаў і «нягодніцы» жонкі, як ён часта называў яе, выбягаў, як апараны, з хаты, стукаючы моцна дзвярыма.

А жонка гэтым часам станавілася на калені прад «св. Мікалаем» і малілася, просячы, каб ён не зважаў на яе мужа, якому такі сапраўды сьвяты ўгоднік Макавей зрабіў прыкрасьць і вялікія страты.

ДЗІЎНАЯ ЗАЯВА

I

Здарылася гэта ў Пятроўку. Была ня-
дзеля. Сонца пачало пячы з самага рань-
ня. Уся вёска пацягнулася ў цэркаў.

Стары Апанас Гарбуз хаця і лічыў
сябе набожным, але ў цэркаў хадзіў рэдка.
Ён больш маліўся дома дзеля таго, што
не далюбліваў папоў. «Гавораць у цэркаў-
цы адно, а робяць зусім другое», ад-
казваў ён, калі яго пыталі, чаму ня лю-
біць папоў.

Сягоньня, як заўсёды ў сьвятую ня-
дзельку, пад'еўшы добра бліноў з вера-
шчакаю й вычысьціўшы міску беленай
заціркі, Гарбуз вышаў у садок, сеў на лаў-
цы пад кустом агрэсту і стаў пзіраць на
свой агарод. Ён вельмі дзівіўся, што, ня
гледзячы на сухую вясну, варыва на гра-
дах «шалела».

— Вось толькі агуркі трохі заняпалі,
мусіць апошняя сьпека пашкодзіла,—пра-
гаварыў ён сам сабе і пагладзіў рукою па
жываце, які ўжо зьверху стаў награватца
ад сонца.

У гэты час сусед Мікола Шклянка, ідучы з поля, убачыў, што ў яго агародзе рыецца Гарбузова сьвіньня.

Шклянка быў чалавек сярдзіты. Гэта можна было ўгадаць па тым, што ён заўсёды кусаў свае «каціныя» вусы і жаваў канец барады. Ён мог ні за што ні пра што наваліцца на чалавека, аблаяць яго апошнімі словамі, пасля прасіць прабацэньня і ў канцы зноў пачынаць лаяць.

Убачыўшы чужую сьвіньню, Шклянка ўхапіў здаравенны кол каля загарадак і стаў ганяцца за ёю. Сьвіньня кінулася на Лыску, якога жонка Шклянкі ўсьпела выпусьціць з хаты, пачуўшы голас гаспадара.

— Лыска, кусі! Каб яе ваўкі задушылі! — крычаў нечалавечым голасам Шклянка.

Сьвіньня, ня бачачы ратунку, рынулася ў плот, каб выскачыць у свой агарод, але плот быў моцны, і яна, прасадзіўшы галаву, ніяк не магла выцягнуць другой палавіны сваёй асобы.

Шклянка гэтым часам падбег да яе і так аперазаў калом па сьпіне, што яна з болю загнушыла піскам усю вёску.

У гэту хвіліну Гарбуз якраз ганяў з лысіны мух. Ён хацеў нешта на іх казаць,

але, пачуўшы такі піск, так і застаўся з расчыненым ротам...

— Божухна!—закрычаў апамятаўшыся Гарбуз,—ці не маю Перапалосую хто пачаставаў!

З апошнімі словамі ён пабег на месца крыку.

Сьвіньня так і засталася ляжаць у плоце, а Шклянка стаяў з калом у руках і з пераляку ня ведаў, што рабіць.

Пабачыўшы Гарбуза, ён хацеў кінуць кол у крапіву, але Гарбуз закрычаў:

— Стой! Стой, каб цябе пярун забіў! Што гэта ты зрабіў? Апошнюю сьвінку...

— А навошта пускаеш у чужыя грады? Для тваёй сьвіньні сеяў, ці што? Лысая падла!—адказаў Шклянка і пашоў на свой двор.

— Дык ты думаеш, гэтым усё і скончыцца?—крычаў у сьлед яму Гарбуз,—я гэтага не дарую! Яшчэ ёсьць воласьць, суд!..

Пачуўшы гэты крык, Гарбузіха кінула паліць у печы і выскачыла з чапялою ў руках, забыўшыся, што на гаршкох дапякаўся апошні блін.

Яна, даведаўшыся ў чым справа і пабачыўшы, што Шклянка з жонкаю раяцца на сваім двары, выбегла на вуліцу і па-

чала крычаць і клясьці іх на чым божны сьвет стаіць:

— Недавярак! Арыштант! Злодзей! Гэта табе не каноплі Васілёвы цягаць з падсьвіронку!.. Каб ты да сьвятога Пятра не дажыў!.. Каб ты гэтак поўзаў жыватом, як мая сьвінка поўзае!..

— Годзе! годзе ўжо!—сутрымліваў яе Гарбуз,—пашануй сьвятой нядзелькі.

На гэты крык выскачыла на вуліцу Домна, кума Гарбузіхі. Яна не разьбірала, хто і ў чым вінаваты, а зразу навалілася на жонку Шклянкі і пачала яе ляяць.

— Добра, добра ведаю, што ты за штучка!—крычала Домна.

— А ты ня сунь носа куды ня трэба! Ты нічога ня бачыла!—агрызнулася жонка Шклянкі.

— Што?!—мацней закрычала Домна,—ты яшчэ агрызацца ўздумала? Ня бач ты сьвету, калі я ня бачыла, як твой «ваўкалака» (Шклянку за яго сярдзіты від у вёсцы звалі «ваўкалакам»)... як твой «ваўкалака...»,—прагаварыла яна яшчэ раз, але далей ня ведала, што казаць, бо ня ведала за што сварацца. Сваю гутарку Домна кончыла тым, што павярнулася задам... і пабегла да Гарбузоў, каб распытаць, што такое здарылася.

Хутка Гарбузы пакаціліся на свой двор; толькі людзі, якія зьбегліся на гэты лямант, гутарылі паміж сабою, хто больш вінен. Як трэ́ было й чакаць, большасць вінаваціла Шклянку.

Кончыўся ўвесь гэты кірмаш тым, што стары Сьцяпан, выкурыўшы тры люлькі чужога тытуну, сказаў:

— Што нам да іх? Няхай самі разьбяруць, хто больш вінен, і пагодзяцца, а нам час разыйсьціся... Толькі дай, Сымон, яшчэ на люльку тытуну.

— Закурвайце, мужчыны!—адазваўся Сымон, выняўшы з запазухі вялікі капшук з тытуном.

Усе закурылі й разышліся.

II

Прашло некалькі дзён. У воласьці адбываліся суды. Сходавая была перапоўнена сялянамі. Адны з іх былі закліканы павесткамі, а другія прышлі проста так, каб пачуць навіны. Хаця яны паміж сабою гутарылі й «ціхенька», але часам падымаўся такі гвалт, што прымушаў высоўваць галаву аднаго з судзьдзяў з пакою, дзе разьбіраліся справы, і крычаць на ўсё горла:

— Мужчыны, ня крычэце! Бо старшыня вон павыганяе!.. І што за народ!..—І галава гэта зноў зьнікала.

Ад дыму ў сходавай нікога ня было відаць, калі ўкаціўся ў яе Гарбуз, трымаючы ў руках нейкую паперу.

— А, браточкі мае! Вось накурылі, і бацькі роднага не распзнаў-бы,—забурчаў пад нос Гарбуз і стаў праціскацца да тых дзьвярэй, якія вялі да пана старшыні.

Дзьверы гэтыя ён ведаў добра, бо ня раз прыходзілася іх адчыняць. Толькі ён даціснуўся да іх, пацягнуў за клямку, як зараз нехта закрычаў:

— Куды не ў чаргу прэсься! Паклічуць, як будзе пара!..

Але Гарбуз на гэта не зьвярнуў увагі: ён ведаў, што яго не паклічуць, бо заявы аб яго справе там ня было,—ён трымаў яе ў руках.

Пастаяўшы трошкі ля дзьвярэй, Гарбуз першым увашоў у канцэлярыю, як толькі адтуль вышда якаясь баба—уся чырвоная, як рак печаны. Нічога ня кажучы, ён падышоў да стала і палажыў сваю паперу пад самы нос старшыні.

— А ты чаго не ў чаргу?—пачаў быў старшыня, але, спазнаўшы Гарбуза, таго

самага Гарбуза, з якім пару дзён назад выпіваў у Залмана, ён дабавіў:—Хіба такая пільная справа?

— Вельмі пільная, паночку! Калі ласка, каб зараз і разабраць... Буду вельмі дзякаваць, і як кончыцца суд...

Але старшыня ня даў яму дагаварыць, а сказаў, каб вышаў у сходавую і пачакаў, пакуль будуць разглядаць гэту паперу. Гарбуз вышаў.

Дзеля таго, што старшыня быў няграматы, то ён адразу гэту паперу падсунуў да пісара і запытаў:

— Аб чым там?

Пісар глянуў на паперу, расхінуў яе і здзіўлена стаў ківаць плячамі. На паперы нічога ня было напісана, але нешта было намалёвана.

— Нічога я тут не разьбяру!—сказаў пісар,—разьбірайце яе самі. Гэты чалавек, мусіць, звар'яцеў; падаў не заяву, а чорт ведае што! І чаго толькі не пачуеш і не пабачыш ад гэтых паганых мужыкоў! Ох, ох,—і стаў пісаць далей, перадаўшы яе старшыні. Старшыня доўга круціў яе ў руках, нават пад сьвятло паглядзеў, але каб зразумець што, дык нічога. Усе судзьдзі папарадку разгледзелі, і ніхто нічога ня мог паняць.

— Я восьмы год судзьдзёю, але яшчэ такой заявы ня бачыў,—загаварыў адзін судзьдзя, які да таго быў п'яны, што сеў у куточку паміж дзвюх сьцен, каб толькі пахіснуўшыся не паляцець на падлогу.

Вы ня дзівецеся, што судзьдзя быў п'яны. Тут усе судзьдзі былі п'янымі, а таксама й старшыня і пісар. Бо суды цягнуліся ўжо трэці дзень, а пасьяля кожнай разабранай справы, як-бы яна ні канчалася, на чым-бы баку ні была праўда, ім усім прыходзілася ўставаць з крэслаў, ісьці ў пакой, які адзначаўся для судоў, калі прыяжджаў земскі начальнік, і там выпіваць некалькі бутэлек гарэлкі. Але, ня гледзячы на тое, што былі ўсе п'яныя, яны рабілі сваё і судзілі так, як на гэта паказвае «стацьця», якая ўжо даўно стаяла ў вышэйказаным пакоі. Яны думалі, што з такою самаю «стацьцёю» прышоў і Гарбуз, дзеля чаго «дзела» яго «беспаследства» астаўляць ня можна было.

— Пазваць яго сюды!—закрычаў старшыня.—За каго ён нас лічыць, каб падаваць заместа заявы чорт ведае што!..

Зараз зьявіўся Гарбуз.

— Ты гэта што? Сьмяяцца ўздумаў над начальствам?—закрычаў зноў старшыня і націснуў слова «начальствам».

— Барані божа, паночку!—нясьмела загаварыў Гарбуз.

— Ды што гэта?—запытаў пісар, паказваючы на яго паперу.

— Гэта... гэта заява, каб вы разабралі маю справу з суседам Шклянкам.

— Ці-ж тут што-небудзь напісана?—загаварыў пісар мацней, коса паглядаючы на Гарбуза.

— А ці-ж вы, паночки, няграматныя, што пытаеце мяне?

— Дурань! З канцэлярыі паганю!—закрычаў старшыня і высмаркаўся ў кулак,—хто гэта табе напісаў?

— Там не напісана, пане старшыня, а намалёвана,—паправіў пісар, які быў цьверзейшы за ўсіх.

— Гэта мне Юрка Арцёмаў напісаў, бо сам я, як ведама, няграматны...

— А ён граmatны... Юрка той?—запытаў адзін судзьдзя...

— Таксама не, але за залатоўку ўзяўся напісаць... Ён казаў, што ў судзе разьбяручь, хоць трохі галовы й паломяць.

— Каб ён сабе ногі паламаў,—прамарматаў п'яны судзьдзя, седзячы ў кутку.

— Бачыце, мае паночки,—казаў далей Гарбуз,—усё сяло абышоў, нікога граmatнага не знашоў. Андрэй Базылёў умее

пісаць, але ён нейкі пляменьнік Шклянкі, дык ні за якія грошы ня ўзяўся пісаць заявы на свайго дзядзьку... Думаў ужо й ня судзіцца, але, дзякуй яму, Юрка зрабіў ласку, напісаў...

— Вось каб яго палажыў на лаўку ды дубцамі сьпісаў, каб дзьве нядзелі сядзець ня мог. Ведаў-бы як пісаць!—сярдзіта прабасіў судзьдзя, які ўжо даўно меціў у старшыні і заўсёды стараўся актаваю ніжэй гаварыць за другіх судзьдзяў.

— Дык ты растлумач, што ўсё гэты малюнак азначае... Людзі... сьвіньня і ўсё такое...—запытаў зноў старшыня,—што гэта такое?

— Гэта й ёсьць тая самая заява, што Юрка пісаў...

— Цьфу! Сьвінячая морда!—гукнуў старшыня і плюнуў якраз на пісараў камаш, але той, як-бы ненарокам, выцер яго аб крысу сьвіты судзьдзі, які сядзеў радам з ім.—Растлумач нам, у чым справа? Чуеш?! А то...

— Гэта ўсё аб сьвіньні, што сусед Шклянка забіў,—пачаў гаварыць Гарбуз, а пра сябе думаў, што й тут усе няграматыя!..

— Ну, дык як далей? Кажы, кажы!..

— Вось я й кажу,—тлумачыў ім Гарбуз,—тут аб усім напісана. Вось гэты чалавек, што з калом у руках, гэта мой сусед Мікола, а шклянка намалёвана—гэта яго прозьвішча. А гэта плот... і вось тая самая дзірка, кудэю сьвіньня лезла... Вось гэта самая сьвіньня, што тут намалёвана, і ёсьць мая Перапалосая, якую сусед і забіў у гэтай дзірцы, што вы бачыце, і вось гэтым калом, што ў руках трымае... А ўнізе, бачыце, намалёваны чалавек,—гэта я сам—Апанас, а каля мяне гарбуз намазаны—гэта маё прозьвішча Гарбуз...

— Значыцца, і тут няпісьменныя,—падумаў услух Гарбуз і цяжка ўздыхнуў. Усе ўвесь час сядзелі з расчыненымі губамі, а як Гарбуз кончыў тлумачыць, разам казалі:

— Разумеем. Вось яно што!!

— Як-жа будзе? Апошнюю сьвінку...

— Добра! добра!—пачаў старшыня,—мы пасьяля разьбярэм гэту справу і адповедзь дамо... Павестку пашлем...

— Але дзіўная твая заява!—у вадзін голас загаварылі:—відаць, што няграматыны пісаў,—дабавіў пісар і сунуў гэту паперу пад сукно...

— Альбо няграматныя читалі,—паду-
маў Гарбуз і, пакланіўшыся да пояса, вы-
шаў з канцэлярыі.

Ідучы дамоў, ён увесь час думаў: «Хто
граматнейшы: ці Юрка, што гэту заяву
пісаў, ці судзьдзі, што не маглі яе пра-
чытаць».

Ужо пачынала зьмяркацца, калі Гар-
буз узышоў на двор. Першая яго спат-
кала жонка, якой ён і стаў расказваць, як
было ў судзе.

НА ПАСЕКАХ

У маёнтку пана Манішэўскага жыцьцё йшло звычайнымі крокамі...

Пан, аддаўшы загад аканому, ехаў з паняю баляваць у бліжэйшы маёнтак, аканом ганяў да працы парабкоў, парабкі бурчэлі пад нос і запускалі моцныя слоўцы і на пана і на аканома...

Толькі, вось, у вадзін дзень, вечарам, пан, не пасьпеўшы выскачыць з брычкі, паклікаў да сябе аканома і сказаў:

— Вайною пахне... Ты, Францішак, чым найхутчэй павінен мне прадаць Пасекі... Чуеш?.. Заўтра-ж дай ведаць мужыком ваколічных вёсак, хай прыходзяць да мяне...

— Ну, а як-жа, шаноўны пане, калі сячанскія мужыкі зноў перашкодзяць... іх-жа сэрвітут...

— Ат!.. Я ім паабяцаю ў іншым месцы, а пакуль што мне ёсьць рахунак прадаваць Пасекі... З гэтым трэба пасьпяшацца, бо... пахне і вельмі пахне вайною... Ну, дык ты іх пастарайся ўгаварыць, а ў нядзелю ў мяне будзе адвокат, я з ім параджуся наконта сэрвітуту...

Пан пашоў да пакояў, а аканом заразжа сеў на каня і паскакаў у Сячанку, якая знаходзілася вярсты за тры ад маёнтку...

Сяляне якраз вярталіся з поля... Аканом заехаў да старасты і растлумачыў таму, у чым тут справа; прасіў старасту, які лічыўся ў вёсцы самым разумным чалавекам, угаварваць мужыкоў адкупіць зразу ўсю Пасеку...

Праз поўгадзіны каля стараставага двара сабралася амаль ня ўся вёска.

— Нешта нядобрае чуе пан, калі Пасекі задумаў прадаваць...

— Ды проста,—адказваў аканом,—хо-ча чым-небудзь здаволіць сваіх суседзяў-сялян... Вось чаму яму і пажадана, каб усе Пасекі былі адкуплены вамі...

— О, які пан стаў добры,—вырвалася ў Андрэя Драчуна,—і аб нас мужыкох стаў клапаціцца... Не, тут, мужчыны, нешта ня тое...

— А каму-ж, калі ня пану аб вас клапаціцца?

— А калі так,—загукаў Марцін Краўчонак,—дык няхай аддасьць нам наша—сэрвітут няхай аддасьць...

Усе сяляне голасна загаманілі...

— Але, але!—пачалі раздавацца галасы...

— У нас і даная ёсьць, колькі нам належыць ад Манішэўскага... Яшчэ бацька яго павінен быў павялічыць нашы надзелы, а тут сын задумаў за нашу зямлю грошы з нас дзерці... Не дамо, мужчыны, прадаваць Пасекі?.. А не, то няхай у Падгацьці аддасць нашу частку, ды сенажаці ў Прылуках выдзеліць...

— Не дамо!..—загукалі ўсе ў адзін голас...

Аканом пабачыў, што ні аб чым не дагаворыўся, сеў на каня ды гайда да маёнтку. А сяляне яшчэ доўга гаманілі паміж сабою, радзіліся, як быць, і парашылі, што ня толькі самім ня купляць, а і другім мужыком не дазволіць купляць на Пасеках зямлю, пакуль пан не разлічыцца за сэрвітут...

Аканом, як трэ́ было й чакаць, аб усім далажыў пану... Пан доўга маўчаў, кусаў кончыкі вусаў, нарэшце закрычаў:

— Ну, гэта яшчэ пабачыма! Яны зноў хочуць, каб я ўспомніў ім пяты год... Мяцежнікі! А ты, Францішак, стары, але дурны... Колькі з мужыкамі жывеш, а ня ўмееш да іх падыйсьці, як сьлед... Ня ве-

даеш, з кім справу маеш... А яшчэ шляхецкая кроў у жылах цячэ... Ідзі!..

Аканом выскачыў куляю з пакояў, а пан закурыў цыгару, сеў у крэсла і пачаў думаць...

— Гм... Вайна! Гэта нічога... Але як што іншае?..

У галаве зароіліся палахлівыя думкі... Ня п'ючы вячэрняй гарбаты, ён заснуў.

Да нядзелі ў маёнтак не паказаўся ні адзін аколічны мужык...

— Тут нешта нядобрае,—прагаварыў пан,—раней пішчом лезьлі, каб прадаў ці зямлі ці лесу, а то сам наказаў, і ніхто ня йдзе...

Зараз-жа загадаў запрэгчы брычку і разам з аканомам паехаў у Сечанку...

Хлопцы й дзяўчаты гулялі прыбранымі... Каля кожных варот стаяла па некалькі мужчын... Шмат хто пакланіўся пану, які на стаенным жарабцы пракаціў па вёсцы да старасты...

— Пасекі прывёз прадаваць,—сьмяяліся мужчыны...

Каля стараставых варот сабралася вялікая грамада. Пан вышаў ад старасты, а за ім аканом і стараста...

— Ну, што, мужчыны?

— Нічога, пане, жывем памаленьку,— адказаў Марцін Краўчонак,—толькі вось пан нас скрыўдзіць надумаў...

— Што ты, Марцін? Як і чым?

— Ды Пасекі пан, здаецца, мае замеры прадаць, а гэта-ж нашы надзелы...

— У сэрвітуце, значыцца,—падхапілі сяляне...

— Вы што? Звар'яцелі? Вашы Пасекі?..

— Ды гэтак-жа і ў данай паказвае... Яшчэ ваш нябожчык бацька павінен быў...

— Ну, гэта глупства мне гародзіце... Няхай вам нябожчык і дае... Вось хочаце, дык купляйце... Для вас я таней прадам... Зямля добрая, вось толькі пні павыдзіраць...

Андрэй Драчун ня мог далей маўчаць...

— Што гэта, пан, надумаў?

— Як што? Пасекі прадаць...

— Хто-ж іх у пана купіць?

— Ня купіце вы, купіць нехта іншы...

— Папершаму,—пачаў Драчун,—яны клінам уразаюцца ў нашы палосы, дык хто гэта туды палезе, а падругому—мы не дазволім, каб хто і хацеў купіць... Пан, пэўна, жартуе?!

— Як гэта не дазволім? Што? Вы зноў бунтаваць? Будзеце ўсе там, дзе сядзіць Бутрым, калі вы мне слова пікнеце... Даю

вам два тыдні тэрміну... Падумайце і купеце, а не,—дык!..

— Ну, гэта яшчэ пабачым,—прашаптаў Андрэй Драчун...—А палохаць нас ня вельмі...

Брычка зноў пасакатала, уздымаючы хмару пылу... Мужыкі ўсе маўчалі... Усе перанесліся ў мінулае, калі ў пятым годзе іх, па ласцы гэтага самага пана, «хрысьцілі» бізунамі казакі за тое, што збунтаваліся і не пашлі бульбу выбіраць за зала-тоўку ў дзень...

— Глядзі ты яго, пузаты чорт, успамінае пра Бутрыма,—першы загаварыў Драчун, якому Бутрым прыходзіўся бліжкім сваяком,—знойдзецца на тваю галаву яшчэ не адзін Бутрым! Я сам табе першы жывот гэты тоўсты прапару...

Зухаваты хлапец Грышка падышоў да Драчуна і сказаў:

— Я, дзядзька, чуць-чуць памятаю той час... Але вось, каб цяпер, то я дальбог-жа першы... Эх, толькі вось іншыя ў нас... Ды стараста таксама, як відаць, ліжацца з панам... Сказаў-бы ад усяго вобчаства: ня хочам купляць і другім не дазволім...

Усе пачалі расходзіцца. Пачуліся гукі гармоніка... Грышка плюнуў, вылаяўся яшчэ раз і пашоў.

Сонца закацілася за хмару... Каля старасты ўжо нікога ня было... Толькі нейкі зусім сівенькі дзядуля стаяў каля вушулы варот і ўціраў кулаком сьлёзы...

Гэта быў бацька Бутрыма...

— Успомнілі... зноў успомнілі, зладзеі... восем з палавінаю гадоў... Ах, сыноч мой дарагі...

І сьляза за сьлязою каціліся па жоўтаму, зморшчанаму твару...

II

Загрукалі гарматы...

— О, маё сэрца чула,—гаварыў пан, паціраючы рукі,—усё такі дурняў знашоў, а цяпер хоць трава там не расьці...

Зямля на Пасеках была прададзена багатаму шляхціцу, які шмат гадоў арандаваў княжацкі маёнтак.

Сячанскія сяляне павінны былі здаць сваю пазыцыю дзеля таго, што Андрэя Драчуна і яшчэ самых галоўных заправілаў вёскі забралі на вайну ў першую мобілізацыю...

— Калі не цяпер, дык як вярнуся з вайны, я гэтага паганага «шэршня» выкуру з Пасекі,—сказаў Драчун, пакідаючы вёску...

А Ліпніцкі, купіўшы Пасекі, зараз-жа стаў абжывацца... Пачаў строіць новыя будынкi, карчаваць поле, дакупіў да Пасек яшчэ дваццаць дзесяцін, каля рэчкі, сенажаці... Праз два з палавінаю гады ён чужымі рукамі выстраіў гэтка маёнтчак, што яму нават пазайздросьціў і сам Манішэўскі...

Фронт штораз, то ўсё сунуўся бліжэй і бліжэй... Сячанцы апускалі рукі... А Ліпніцкі і вухам ня веў, а рыхтаваўся жыць тут цэлую вечнасьць...

— Бач,—гаманілі сячанцы,—Ліпніцкі, мусіць, і паміраць ня думае? Глядзі, які за гэтка час палац пабудаваў...

— Нічога,—адказаў адзін з сялян,—вайна спаліць усе яго палацы... Толькі шкада, што гэта праца такіх-жа самых гаротнікаў, як і мы... А яго што? Грошы... якія таксама чужым мазалём здабыты...

Але вось войска пачало капаць зямлянкі і на Пасеках... Тады толькі Ліпніцкі ўбачыў, што ня ўсюды ціха... Хацеў ён забараніць псаваць яму засеяныя жытам ляды, але пабачыў, што мае справу не з сячанскімі мужыкамі... А сам Манішэўскі зараз-жа кудысьці выехаў, пакінуўшы ўсё дабро на аканоме...

— О, пачало пячы паном,—сьмяяліся сячанцы,—наш пан некуды шмыгануў, а Ліпніцкі, кажучь, дзень і ноч богу моліцца, каб нашы немцаў усіх пабілі...

Не прашло двух тыдняў, як Ліпніцкі прыляцеў у Сечанку сварыцца, што вясковыя коні атаву патравілі каля рэчкі.

— Здаецца, пан Ліпніцкі, першы раз да нас і трапіў,—падсьміхваліся сячанцы...

— Ня меў інтарэсу да мужыкоў,—вырвалася ў яго...

— Ну, дык і мы ня хочам мець... Зава-рочвай аглоблі...

— Ну, а за атаву калі расквітаемся?..

— Ды ўжо тады, як і за Пасеку,—адказаў Марцін Краўчонак, які даўно вастрыў зубы на Ліпніцкага...

— Ну, пачакайце!—пагразіў ён пальцам, садзячыся ў каламажку...

— Шэршань!..—пусьціў нехта з грамады за ім слова...

Ліпніцкі, буркаючы нешта сабе пад нос, завярнуў у бок Пасекаў і пачаў паганяць каня...

— Глядзеце, глядзеце!—крычалі малыя хлапцы,—то-ж Андрэй Драчун едзе...

— Ах, ты ваяка!.. Ну, як здароў?

— Што, зусім ужо?

— На папраўку, — загаварыў весела Андрэй і пачаў цалавацца з усімі папарадку...

— Ай, ды стары ты стаў...

— А жонка, жонка як будзе рада! — гаварылі, вітаючыся з ім, бабы...

— Ну, а Пасекі як? — было яго першае запытаньне...

— Ды вось толькі што Ліпніцкі тут быў, атаву яго паелі вясковыя коні...

— Гэ, Андрэйка, ня бачыць нам Пасек, як сваіх вушэй... Гэткія палацы пабудоваў, — куды там!.. А Манішэўскі некуды ўцёк, калі пачало тут войска станавіцца...

Вечарам у Драчуновай хаце была чуць ня ўся вёска...

— Ня бойцеся, сюды немец ня прыдзе... Хутка яму капут...

— Я чуў, — пытаў Канцавы Міхалка, — што нібы-то вясною замірэньне будзе?

— Можа й будзе, але не надоўга... Ня з немцамі будзем ваяваць, дык з кім-небудзь...

— Няўжо-ж з пранцузам? — запытала Тэкля, якая прышла да Андрэя, каб пісьмо сыну напісаць.

— А калі й самі з сабой? — адказаў Андрэй...

— Ну, гэта не вайна,—сьмяяліся сяляне,—гэта так сабе... бойка... у гэткую вайну і мы можам пайсьці... Толькі з кім нам біцца?

— Хіба з Ліпніцкім,—гукнуў нехта з грамады...

— Во, праўду сказаў... Але што-ж яго нам біць: ён адзін, а нас вунь колькі!..

Раптам заскрыпелі дзьверы...

— Гэта што за сход?!—І вураднік, бразгаючы шпорами, пачаў праціскацца да стала... Усе змоўклі і пачалі скідаць шапкі...

— Тут чыя хата?

— Мая,—адказаў Драчун...

— Вайсковы?

— Але, сёньня прышоў на тры месяцы на пабыўку...

— Гэта ты Андрэй Халімонаў Драчун?

— Я.

— Ты арыштован!

Усе, разявіўшы раты, застылі.

— Гэй, вы!—загукаў вураднік,—зараз жа зрабіць вобыск.

Два стражнікі сталі каля дзьвярэй, а два прыняліся шукаць...

— Што вам трэба?—супакойна запытаў Андрэй.

— Мы ведаем, што нам трэба!—крыкнуў вураднік.—Толькі нікога не выпускаць—усіх абшукаем...

Мужыкі пачалі шаптацца. Ніхто ня ведаў, чаго шукаюць...

Жонка Андрэя і двое малых дзяцей пачалі плакаць...

— Вось як ты з вераю і праўдаю служыш цару?—гаварыў вураднік, сочачы за вобыскам...

— Даволі таго, што вы, сабакі подлыя, верна яму службыце...

— Ага,—заскрыпеў зубамі вураднік,—значыць, праўда...

— Ну, дык ня шукайце, здраднікі людзкія, я сам вам аддам...—і пры гэтых словах Андрэй дастаў свой паходны мяшок і выцягнуў адтуль жмут папераў...

— Вось, задушэцця імі...

— Няўжо-ж, як Бутрыма, за кніжкі...—пачалі шаптацца мужыкі.

— Больш няма?—перадаючы стражніку паперы, пытаў вураднік.

— О, ня бойся, ёсьць столькі, што ўсё вы, царскія найміты, не сабярэце...

Праз некалькі хвілін Андрэй, акружаны стражнікамі, выходзіў з хаты... Жонка залівалася горкімі слязьмі... Бабы і мужыкі таксама пачалі плакаць...

— Не надоўга,— сказаў Андрэй,— хутка пабачымся... А я пайду вам Пасекі адваёў-ваць... Глядзеце жонкі... дзяцей...

Асеньняя чорная ноч пацямнела, калі Андрэй вышаў на вуліцу... Мужыкі пачалі разыходзіцца, а бабы супакойвалі жонку Андрэя, якая кінулася на пасьцель і залілася, як морам, сьлязамі.

Над сячанцамі яшчэ гусьцейшая навісла хмара... Усю зіму не маглі яны забыць Андрэя...

— Хутка вернецца, казаў...

І пры гэтых словах сонца пачынала выглядаць з-за хмары і жартаўліва, але з нейкім прадчуцьцём, ухмылялася...

III

Прышла новая, яшчэ нябывалая восень... Як мала часу прашло, а як шмат чаго здарылася!..

Андрэй зноў у сваёй вёсцы.

— Ну, а цяпер—гуляй бедната! Тваё пачынае браць...

— Пасекі нашы будуць?

— Гэ, што Пасекі,— сьмяяўся Андрэй,— усё наша будзе!..

І сячанцы чуць не на руках насілі Андрэя.

— А што, Андрэй, дрэнна было ў астразе?.. А праз каго, скажы, браток? Хто выдаў цябе?

— Ды цяпер можна сказаць: праз пана Ліпніцкага.

— Што?!. Як-жа гэта? Ён ня знаў цябе зусім...

— А вось увосені, едучы дамоў, я парабком яго на полі раздаў гэтых самых кніжок... А ў вёсцы з ім і стрэўся... Фурман яго, Даніла, ведае мяне... Ён, пэўна, бяз усякай благой думкі сказаў, што гэта Андрэй Драчун дамоў паехаў. А зараз-жа Ліпніцкі, едучы ад нас, заехаў на поле ды неяк пабачыў гэтыя кніжкі... Парабкі, як пачаў іх выпытваць ды пагражаць, сказалі, што жаўнер нейкі праехаў ды даў пачытаць... Ну, а той тады і зьмікіціў, што гэта я, ды вурадніку... Гэта ў протоколе значылася... як судзілі мяне...

— Ах, паслухач панскі, глядзі ты—чалавека хацеў закапаць... Але вось сам няхай цяпер гэтага хлеба паспытае...

— А Манішэўскі што?—запытаў Андрэй.

— Ды за тыдні два перад гэтым, як цара скінулі, уцёк некуды...

А ў гэту самую ноч на Пасеках было відна, хоць іголкі зьбірай... Нехта падпа-ліў новыя будовы Ліпніцкага.

Сячане прахваціліся ў самую поўнач... Пабеглі на пажар. Аколічныя вёскі так-сама беглі на агонь... Кожны хацеў чым-небудзь пажывіцца...

— Ня браць!—загукаў прыбегшы туды Андрэй,—калі загарэлася, няхай усё гарыць, каб духу панскага не засталася...

А праз поўгадзіны яшчэ сьвятлей стала на Пасеках... Загарэўся маёнтак Манішэўскага...

Частка людзей пабегла туды... Аканом Манішэўскага, які не пасьпеў уцячы разам з панам, бегаў на дзядзінцы і прасіў, каб затушыць...

— Цябе яшчэ туды ўкінуць,—закрычаў здаравенны парабак Яўхім,—хай згарыць гэта паганае гняздо, каб ня было куды варочацца зьвяром-кывапіўцам... Мы там ня жылі...

— Мы сабе лепшыя пабудуем, якія ня будуць успамінаць аб мінулым.

Толькі панскія падлізьнікі бегалі наў-кола пылаючага пакою і шапталі пацеры...

Стары Ахрэм, які трыццаць пяць га-доў праслужыў пастухом у гэтым маёнтку, вышаў з пякарні і пазіраў на вогненную

стыхію, якая што-раз, то ўсё хутчэй і шчырэй несла дымам ахвяру да неба, каб скупіць прад чалавецтвам усе тыя зьдзекі і ўчынкі, якія ўтвараліся ў гэтых пакоях...

— І там сьветла,—сказаў Ахрэм, пазіраючы на Пасекі,—і новае гняздо дымам нясецца ўгору...

— Не шкада табе, Ахрэм, што гэтакія пакоі і ўсё дабро ў іх нішчыцца?—падышоўшы, запытаў яго Яўхім...

Ахрэм доўга маўчаў, а пасья адказаў:

— Не. Хоць гэта ўсё і наша, але не шкада...

І здавалася, што ўся зямля хутка загарыцца, а неба ўтопіцца ў чырвоным водблеску пажару.

На Пасеках пагарэла ўсё.

Парабкі і дзяўчаты разышліся, хтокуды папала. Ліпніцкі быў арыштован, але пасья няма-ведама дзе загінуў...

Сячане захадзілі каля Пасекі...

— Той, хто прадаў, і той, хто купіў—абодва загінулі... Усё-ж такі наша нам...

... А прашло некалькі тыдняў. Ліпніцкі, як з зямлі вырас. Ён зноў зьявіўся разам з находам немцаў.

Усё было зруйнавана... Толькі абгарэлыя шувлі стаялі, як тыя вартаўнікі размытага дажджом вогнішча...

— Вось тут... Я калісь...

Але крык людзей і скрып калёсаў вывелі яго з задуменасьці... Ён азірнуўся і пабачыў, што сячане вязуць бяровеньне з яго бору.

— Стойце!—крыкнуў ён нечалавечым голасам,—спалілі, зруйнавалі!.. А цяпер яшчэ... Эх, вы, зладзеі!..

Не пасьпеў ён аглянуцца, як магутная рука Яўхіма абхапіла яго шыю...

— Дык ты яшчэ жывы? Сабака пагань!

— Ня душы, ня трэба рук мараць!—загаманілі мужчыны.

— Каб гэтак я свайго злавіў пана—тут-бы з яго і дух вон. А ты... ты ня стоіш таго, каб Яўхім цябе... Нікому ня скажаш?

— Не...—прашаптаў Ліпніцкі і чуць-чуць пачаў дыхаць.

Сячане абкружылі Ліпніцкага і сталі трымаць раду, што з ім рабіць...

— Шкада,—сказаў аднавокі Кузьма,—паўцякалі нашы хлопцы. Яны-б ведалі, які суд над ім учыніць... Вось Андрэй-бы Драчун быў, якога ты прадаў калісь, помніш?

— А ён... зьвярнуўся?—дрыжачым голасам запытаў Ліпніцкі...

— Га!—падхапіў Яўхім,—ты думаў, што яго загубіў? Такія, як ён, ня гэтак

хутка гінуць... ня гэтак лёгка... а вось ты тут-жа павінен знайсці сваю сабачую сьмерць...

— Пусьцеце... бярэце і сячэце!

— Ды не за гэта, а за тое, што чалавека прадаў...

— Даруйце... Я вінен у тым...

— Годзе!—угаварвалі мужчыны Яўхіма,—ён сам сабе галаву хутка зьверне, навошта мараць рукі...

— Жыві, пагане стварэньне, ды глядзі, каб аб гэтым спатканьні, апроч нас ды гэтай Пасекі, ніхто ня ведаў...

Ліпніцкі пабажыўся, што нікому не да нясе...

Праз тыдзень сячане даведаліся, што ў Доўга-Бродзкім лесе Ліпніцкага знашлі павешаным...

— Сабаку сабачая й сьмерць,—сказаў Яўхім,—яшчэ на другую галіну Манішэўскага трэба было павесіць...

Сячане захадзілі каля Пасекі.

— А можа яшчэ зьвернецца і сам пан Манішэўскі!—гаварылі яны,—боязна прыступаць да падзелу... Хутчэй-бы прышлі нашы хлопцы.

Больш за ўсіх сваіх хлапцоў чакаў Яўхім. Ён даў слова ня йсці больш да паноў парабкам. Цяпер, па просьбе Ан-

дрэя Драчуна, жыў у яго жонкі. Памагаў засяваць ёй шнур і карміць дзяцей...

Дні беглі... Пасекі пачыналі зарастаць быльлём і палыном.

Сячане чагосьці чакалі.

Нямнога прашло часу, як пачалі хадзіць чуткі, што зноў ідуць бальшавікі.

— Эге, ці я не казаў, што хлопцы нашы не забавяцца!?!—радаваў сябе Яўхім.

І чорны бор, скуль аколічныя мужыкі вазілі паціху новыя хаты, зашумеў галасьней, як-бы прадчуваў, што дажывае апошнія дні, як-бы раней уведаў, што яго высякуць...

А на Пасеках было зацішша. Толькі вецер шалёны сьвістаў, як-бы пяяў жалобную песьню па мінулым.

IV

Пасекі ажывіліся... Зусім новыя людзі насялілі іх.

Хлопцы і дзяўчаты ў белых кашулях, як мак, упрыгожылі поле.

Работа кіпіць. Разудалыя песьні глушаць усю аколіцу.

— Ай ды комуна! Глядзі, як у іх усё йдзе скора і гладка: мы жыта не пасьпелі павазіць, а яны авёс возяць,—гаварылі ся-

ляне суседніх вёсак,—ці не далучыцца і нам да іх?..

А сяльчане проста не маглі надзівіцца з усяго таго, што тварылася на Пасеках.

Андрэй Драчун быў самым баявым за-
правілам усёй комуны, а Яўхім—першым
працаўніком.

— А сяляне не памыкаюцца адняць у
вас гэту зямлю?—пыталі ў Андрэя праяж-
джаючыя інструктары і камісары.

— Ды што вы, гэта зямля належыць да
Сечанкі па сэрвітуту, а сячяне самі і заха-
целі, каб тут была комуна... Адалі сюды
сваіх малазямельных і батракоў, а частка
парабкоў, што жылі калісь у пана,—вось
хто ў нас у комуне.

— І непаразуменьняў ня бывае з ако-
лічнымі вёскамі?

— Куды там! Мы ў іх, а яны ў нас да-
рагімі гасьцямі бываем,—гаварыў Ан-
дрэй,—часьцей заяжджайце ды, калі мож-
на, кніжачак і газэтак сам сюды прышле-
це на гэту зіму школку думаем адчыніць...
Толькі вось з будынкам у нас туга. Згарэ-
ла ўсё панскае. Але нічагуткі. З часам усё
будзе.

Не прашло два гады жыцьця комуны,
як Пасекі няможна было пазнаць.

Быў дзень супачынку. Хлопцы і дзяўчаты сабраліся каля Андрэя, а той апавядаў ім аб сваім вайсковым жыцці, як сядзеў у вастрозе і як запісаўся ў бальшавікі. Усе слухалі. Засыпалі яго рознымі пытаньнямі, на што Андрэй чуць усьпяваў адказаць. Раптам убачылі, што цэлая грамада людзей ідзе да іх з боку Сечанкі.

— Глядзецце, глядзецце! Ніяк вайною на нас сячанцы йдуць?

Усе зарагаталі і сталі напраўду цікавіцца, чаго гэта ўся вёска сыпле на Пасекі.

Пачуліся гукі рэволюцыйнай песьні, і грамада стала падыходзіць бліжэй.

— Ну, значыць, свае, калі з гэткай песьняй ідуць,—пажартаваў Андрэй.

Падышлі зусім блізка. Нарэшце, усе сышліся, пачалі вітацца. На тварах сячан столькі было напісана радасьці, столькі бадзёрасьці чулася ў гутарцы, але ніхто з комунараў ня мог зразумець, з чаго яны ўстроілі гэткую ўрачыстую гасьцібу.

— Не пазналі, не пазналі!—гаманілі сячане...

— Ах!.. ты—Бутрым?!—вырвалася ў Андрэя...

І Андрэй гэтак моцна абняў ужо напалову пасівеўшага незнаёмца, што здава-

лася, яны больш і не разлучацца. Сьлёзы ў абодвух пакапалі з вачэй.

Мала хто знаў Бутрыма, але ўсе чулі пра яго, і цяпер не маглі ўпоўніць у сэрцы сваім радасьці, якую ім прынёс дарагі госьць.

— А я й ня думаў, што нашы сячанцы першымі добры прыклад пададуць,—загаманіў Бутрым.

— Крыўдзіш нас, Бутрым,—загукалі мужчыны,—што табе сячане не на агні печаны? Ды ты паглядзі, як комуна ў нас спраўна працуе. Напэўна, хутка мы ўсе сюды запішамся і загоны сваё далучым да Пасекі...

— Вітаю вас, братцы, вітаю з добрым пачаткам! Збожжа, што я сеяў тут—не загінула...

— О не!—падхапілі сячане,—яно ўжо дало добры прыклад.

— Вось той,—казаў Андрэй да грамады,—хто першую жменю волі і братэрства пасеяў у нашай вёсцы, за што і пасівеў у вастрозе...

Сонца, як-бы нарочна, гэтак пачало пячы, што ўсе прымушаны былі пайсьці ў цянёк, дзе доўга гутарылі з Бутрымам, што робіцца на сьвеце... а пасья ўсе гуртам праводзілі яго да самай вёскі.

— Калі Бутрым пахваліў нас,—гаварылі ў комуне,—значыць, справа наша ўгору йдзе... І на Пасеках яшчэ шпарчэй пашла праца...

Слава аб комуне пашла на ўсю акругу. Шмат людзей приходзіла паглядзець, як жывецца, як ідзе праца, а шмат хто прыходзіў і чаму-небудзь павучыцца...

У вадзін дзень, якраз у час полудню, калі ганку застанавілася каламажка, і ў ёй сядзеў бацюшка суседняга прыходу.

Усе здзіўлена пераглянуліся і пачалі рагатаць.

— Бачыце, бачыце!—казаў адзін хлопец,—бацюшка прыехаў у комуну запісацца.

— А-а?—сказаў Пётра, гадоў пад сорак пяць мужчына,—ды гэта-ж мой бацюшка: я ў яго калісь тры гады служыў.

Андрэй вышаў на ганак.

— Здрастуйце!—сказаў бацюшка і зьняў капялюш.

— Добры дзень!—адказаў Андрэй.

— Хто ў вас тут старшы?

— У нас няма старшых, усе мы роўныя.

— Значыцца, з вамі таксама можна гаварыць?

— Можна.

Бацюшка злез з возу, привязаў лейцы за драбінку і ўзышоў на ганак.

— Я вось хацеў-бы,—пачаў ён,—каб тут на Пасеках дастаць з поўдзсяцінкі сенажаці скасіць... Вядома, што хоць-бы на пэўную частку. А то мае суседзі аднялі ў мяне да апошняй дзсяцінкі. А кароўку маю... трэба-ж зіму як-небудзь пракарміць.

— У нас і саміх мала сена, ня ведаем, як зіму прахарчваемся...

— А як-жа вы тут?..

— Ды комунаю.

— Ко-омунаю?—спужана загаварыў бацюшка і пачаў азірацца...

— Няма лішняга,—сказаў Андрэй, пазіраючы на бацюшку...

Бацюшка ўвесь час ціскаў у руках пугу і капялюш.

— Няма... так... няма... а я думаў...— Пры гэтым ён саскочыў з ганку і стаў заварочваць каня.

— Спужаўся аднаго слова, як чорт крыжа,—сказаў усьміхаючыся Андрэй і пашоў канцаць полудзень.

Вышаў Пётра і падышоў да бацюшкі.

— Дзень добры, бацюшка!

— А, Пётра, калі ня мыляюся?..

— Ён, той самы...

— Таксама ў комуне?! Ну, як жывеш?

— Вельмі добра. І да сьмерці хацеў-бы так.

— Ды што ты, Пётра? А мне дрэнна...

— А вы, бацюшка, да нас, значыцца, у комуну...

Бацюшка адхіліўся ў другі бок і, каб ня прымеціў Пётра, перажагнаўся...

— А ты, Пётра, молішся богу?

— Не.

— Чаму?

— Ня ўмею.

— Навучыцца, навучыцца трэба...

— У програму нашу, бацюшка, ня ўходзяць малітвы... часу няма гэтым займацца. Мы больш з плугам, з касою...

— Так, так... програму ведаеш... Но!— загукаў бацюшка на каня.

— Пудзіла канаплянае,—забурчаў пад нос Пётра:—цябе слухаць цяпер нехта будзе!.. Ты маліся—за гэта грошы ад дурняў заграбаеш...

Дзяжурны барабаніў у павешаную бляху, што значыла выходзіць да працы.

Зноў жарты і вясёлыя песьні заглушылі абшары палёў. А яскравае сонца са сваіх праменьняў саткала бліскуча-залацісты ореол над Пасекамі.

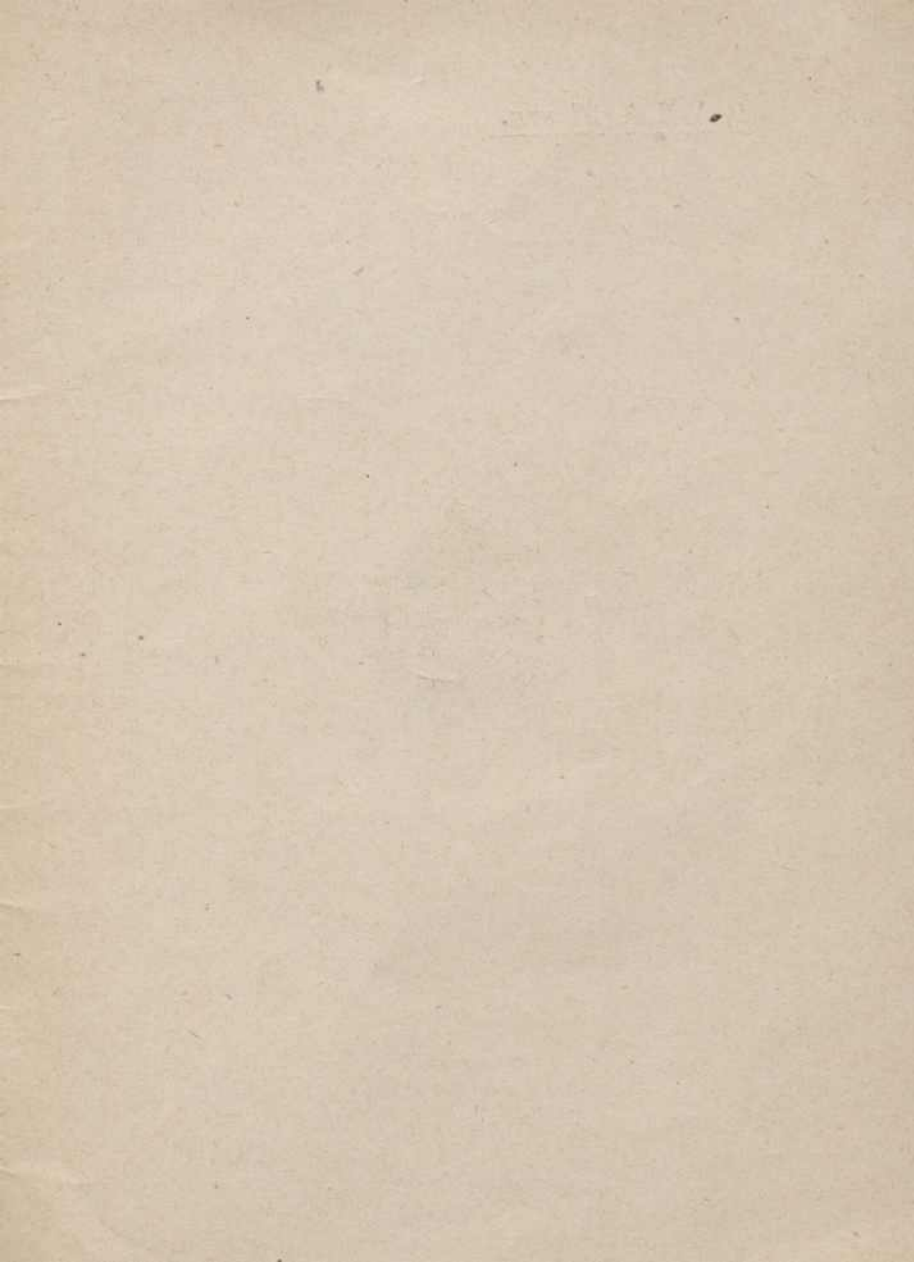

З Ъ М Е С Т.

	Стар.
Пасьля буры	3
Кірмаш	9
Дзіўная заява	34
На пасеках	46

Депречисел
Филистима
БССР
1943 г. 1. 1. 1943 г.

a

34

Бел. аддзел
1994 г.

